

НЕСТЕРОВИЧ В. Ф.,доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)*

УДК 342.8

ВИБОРЧЕ ПРАВО ЯК ПІДГАЛУЗЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті розкрито виборче право як підгалузь конституційного права України. Зазначено, що сучасне виборче право є доволі складною підсистемою правових норм, яка сформувалася під впливом різного роду чинників історичного, політичного, правового, соціального, економічного та культурного характеру. Зроблено висновок, що виборче право України як підгалузь конституційного права є сукупністю споріднених інститутів, правові норми яких регулюють суспільні відносини, що пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів до представницьких органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування шляхом безпосереднього голосування виборців.

Ключові слова: виборче право, вибори, голосування, виборці, підгалузь конституційного права України.

В статье раскрыто избирательное право как подотрасль конституционного права Украины. Отмечено, что современное избирательное право является довольно сложной подсистемой правовых норм, которая сформировалась под влиянием разного рода факторов исторического, политического, правового, социального, экономического и культурного характера. Сделан вывод, что избирательное право Украины как подотрасль конституционного права является совокупностью родственных институтов, правовые нормы которых регулируют общественные отношения, связанные с порядком подготовки и проведения выборов в представительные органы государственной власти, органы власти Автономной Республики Крым и органы местного самоуправления путем непосредственного голосования избирателей.

Ключевые слова: избирательное право, выборы, голосование, избиратели, подотрасль конституционного права Украины.

The article describes the Election law as a sub-branch of the constitutional law of Ukraine. It is noted that modern electoral law is a rather complicated subsystem of legal norms, which was formed under the influence of various factors of historical, political, legal, social, economic and cultural character. It is concluded that the Election law of Ukraine as a sub-branch of constitutional law is a set of related institutions, the legal norms of which regulate social relations, which are connected with the procedure of preparation and holding of elections to representative bodies of state power, bodies of power of the Autonomous Republic of Crimea and local self-government bodies through direct voters vote.

Key words: election law, elections, voting, voters, sub-branch of constitutional law of Ukraine.

Вступ. Сучасне виборче право – це доволі складна підсистема правових норм, яка сформувалася під впливом різного роду чинників історичного, політичного, правового, соціального, економічного та культурного характеру. Унаслідок цього вибори та виборче право є досить багатозначними науковими та нормативно-правовими категоріями [1–4]. В об'єктивному нормативно-правовому розумінні термін «виборче право» кореспондується з сукупністю правових норм, які визначають засади та порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, органів влади автономних утворень та органів місцевого самоврядування, а також встановлення їх результатів [5, с. 10].

Постановка завдання. Метою статті є розкрити виборче право як підгалузь конституційного права України.

Результати дослідження. Питання визначення виборчого права як структурного елементу системи національного права стали предметом наукових праць таких українських вчених та експертів виборчого права, як М. Афанасьєва, М. Козюбра, Ю. Ключковський, О. Марцеляк, М. Ставнійчук, В. Федоренко тощо. Водночас попри чисельні наукові та аналітичні праці вчених та експертів із виборчого права щодо визначення виборчого права як структурного елементу системи національного права, воно і досі залишається дискусійним у вітчизняній юридичній науці. З цього приводу варто виокремити чотири основних точки зору: 1) виборче право є інститутом конституційного права; 2) виборче право є комплексним міжгалузевим інститутом права; 3) виборче право є підгалуззю конституційного права; 4) виборче право є самостійною галуззю права. Розглянемо їх більш предметно та детально.

1. Виборче право є інститутом конституційного права. У найзагальнішому вигляді виборче право України як інститут конституційного права варто визначити як сукупність або систему правових норм, що регулюють порядок підготовки та проведення виборів до представницьких органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Виборче право України як інститут конституційного права у вітчизняній юридичній літературі доволі часто також позначається через такий термін як «конституційно-правовий інститут». До цього варто додати, що виборче право у розумінні інституту в юридичній науці називається основним інститутом конституційного права, головним інститутом конституційного права, генеральним інститутом конституційного права чи навіть надінститутом конституційного права.

Віднесення виборчого права України саме до інституту конституційного права обґрунтовується такими аргументами: 1) порівнянне відокремлення виборчих норм у межах конституційного права від інших його правових норм; 2) внутрішня упорядкованість та взаємозалежність виборчих норм; 3) регулювання суспільних відносин, що пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів до представницьких органів публічної влади. За цього обсягу нормативно-правового матеріалу, який визначає порядок формування представницьких органів публічної влади шляхом проведення виборів, вказує український вчений О. Марцеляк, є не достатнім для належності виборчого права України до підгалузі конституційного права чи виокремлення його взагалі в окрему галузь національного права [6, с. 17].

У вітчизняній юридичній науці визначення виборчого права як інституту конституційного права є чи не найбільш популярним його розумінням як структурного елемента системи національного права, особливо у 1990-х та 2000-х рр. І це не випадково, оскільки на той час виборче право за своїм змістом дійсно відповідало інституту конституційного права. Утім, говорячи про виборче право як структурний елемент системи національного права, треба, насамперед, враховувати його динамічний характер. Наявний обсяг виборчого нормативно-правового матеріалу та ступінь його внутрішнього узгодження, який властивий певному часовому періоду, може згодом втратити свою актуальність та точність відображення. Це пов'язано, насамперед, із тим, що виборче право є «живим» структурним елементом системи національного права, який не стоїть на місці, а, навпаки, удосконалюється та ускладнюється у своєму подальшому розвитку. Отже, з огляду на сучасний стан виборчого права України можна стверджувати, що воно нині вже вийшло за межі свого розуміння лише як інституту конституційного права.

Слушною у такому разі є позиція українського вченого-конституціоналіста В. Федоренка, який на основі аналізу досвіду проведення виборів в Україні вказує, що інститут виборів уже «переріс» параметри основного інституту конституційного права і сформувався у підгалузю конституційного права. До того ж, дедалі більше значення для нормального його функціонування мають так звані «міжнародні стандарти виборчого права», що свідчить про посилення міжнародної (наднаціональної) складової частини виборчого права України [7, с. 37].

2. *Виборче право є комплексним міжгалузевим інститутом права.* Поняття «міжгалузевий інститут права» з загальнотеоретичних позицій кореспондується з сукупністю порівняно відокремлених правових норм, що одночасно належать до кількох галузей права та регулюють взаємозалежні групи суспільних відносин. Класичним прикладом міжгалузевих інститутів права прийнято вважати інститут власності, який складається з норм конституційної, адміністративної, цивільної, господарської, земельної, кримінальної та інших галузей права. Визначення деякими вченими виборчого права саме комплексним міжгалузевим інститутом, у першу чергу, зумовлено його тісною взаємопов'язаністю з іншими галузями права. У той же час варто акцентувати, що належність виборчого права України до комплексного міжгалузевих інститутів не є нині поширеним науковим підходом в українській юридичній науці та виокремлюється лише деякими вітчизняними науковцями [8, с. 94].

Українська вчена М. Ставнійчук обґрунтовує виборче право як комплексний міжгалузевий інститут права з точки зору прагматичного підходу. На її думку, доцільність існування виборчого права як комплексного інституту, зумовлено: по-перше, проблемами захисту виборчих прав громадян; по-друге, забезпеченням доступності, узгодженості у правозастосуванні при проведенні всіх видів виборів у державі; по-третє, комплексний підхід у майбутньому має суттєво вплинути на процеси систематизації (як інкорпорації, так і кодифікації) виборчого законодавства України [9, с. 35–36].

Визначення виборчого права саме комплексним міжгалузевим інститутом права набуло значно більшого поширення у російській юридичній науці. На думку російських вчених, хоч виборче право і має тісний зв'язок із галуззю конституційного права, у ньому все ж таки проявляється свій особливий самостійний міжгалузевий зміст, оскільки виборче право включає до себе окремі правові норми інших галузей національного права – бюджетного, трудового, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального права. Тому, на думку прихильників цього наукового підходу, виборчому праву властивий порівняно самостійний, комплексний, міжгалузевий, матеріальний та процесуальний характер [10, с. 39, 40; 11, с. 14]. Водночас попри наявність тісних міжгалузевих зв'язків виборчого права з іншими галузями національного права – бюджетним, фінансовим, трудовим, цивільним, господарським, адміністративним та кримінальним правом, розуміння його як комплексного міжгалузевих інститутів права є дещо дискусійним.

На користь недостатньої обґрунтованості належності виборчого права до комплексного міжгалузевих інститутів варто назвати чотири аргументи:

1) не всі норми виборчого права України мають комплексний та міжгалузевий характер, а лише їх окрема специфічна група, яку в юридичній науці прийнято позначати «полівалентними нормами», тобто правовими нормами, які за своєю правовою природою одночасно належать до двох або навіть більше галузей права;

2) наявність міжгалузевих зв'язків окремих частин виборчого права України, наприклад інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого права, ще не є підставою для належності усього виборчого права України до комплексного міжгалузевих інститутів права;

3) виборче право України прямо не регулює бюджетні, фінансові, трудові, цивільні, господарські, адміністративні або кримінальні відносини, а лише опосередковано та доволі обмежено їх стосується у межах регулювання суспільних відносин, які пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів до представницьких органів публічної влади;

4) внутрішньо складний характер упорядкування структурних елементів виборчого права, який зумовлений його тісною взаємопов'язаністю з іншими галузями права, ще не є підставою належності виборчого права України до категорії комплексного міжгалузевого інституту права.

3. *Виборче право є підгалуззю конституційного права.* Розвиток та ускладнення національної системи права сприяє появі й поступовому утвердженню у межах галузей національного права такого структурного елементу, як підгалузі права. Виключенням із цього правила не стала і галузь конституційного права України. Підгалуззями конституційного права у вітчизняній юридичній науці прийнято вважати виборче право України, референдне право України, парламентське право України, муніципальне право України тощо. У загальнотеоретичному аспекті поняття «підгалузь права» означає сукупність подібних та змістовно пов'язаних між собою інститутів права у межах однієї галузі права [12, с. 150].

До основних інститутів виборчого права України, які утворюють його як підгалузь конституційного права, належать:

- 1) інститут ведення Державного реєстру виборців;
- 2) інститут діяльності виборчих комісій;
- 3) інститут виборів Президента України;
- 4) інститут виборів народних депутатів України;
- 5) інститут місцевих виборів в Україні.

Спорідненість та взаємопов'язаність інститутів виборчого права України, його правових норм виявляється у наявності спільних для них загальних та спеціальних принципів виборчого права, які забезпечують їх внутрішню єдність та структурну упорядкованість. У зв'язку з цим виборче право України є не просто сукупністю виборчих правових норм та інших структурних елементів, а їхнім внутрішньо узгодженим сполученням та гармонійним поєднанням, у результаті чого вони виступають як єдине ціле. З огляду на це, без перебільшення можна вести мову про таку категорію, як «система виборчого права», під якою варто розуміти внутрішню структуру виборчого права, яка ґрунтується на узгодженості, згрупованості та єдності його складових елементів – виборчих інститутів, принципів та норм.

Виборчому праву України як підгалузі конституційного права властиві такі ознаки:

- 1) значний масив виборчого нормативно-правового матеріалу, який характеризується своєю самостійністю, структурованістю та унікальністю;
- 2) наявність специфічних принципів виборчого права України, до числа яких належать принципи вільних і періодичних виборів, загального виборчого права, рівного виборчого права, прямого виборчого права, таємного голосування;
- 3) існування матеріальної та процесуальної складових частин виборчого права України, які тісно пов'язані між собою у межах одного нормативно-правового матеріалу;
- 4) застосування цілої низки методів правового регулювання з метою упорядкування однорідних відносин, які мають різновидовий склад та пов'язані з підготовкою та проведенням виборів;
- 5) тяжіння масиву виборчого нормативно-правового матеріалу до кодифікації, підтвердженням чому є ціла низка законодавчих ініціатив щодо прийняття Виборчого кодексу України [13, с. 24–29].

Отже, виборче право України як підгалузь конституційного права – це сукупність споріднених інститутів, правові норми яких регулюють суспільні відносини, що пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів до представницьких органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування шляхом безпосереднього голосування виборців.

4. *Виборче право є самостійною галуззю права.* Виокремлення виборчого права як самостійної галузі права є доволі новою тенденцією у розвитку сучасних наукових підходів щодо його розуміння. З точки зору наукової новизни та оригінальності теоретичного підходу щодо визначення виборчого права самостійною галуззю права, такий підхід є досить привабливим та цікавим, що, своєю чергою, привертає увагу вчених до досліджен-

ня та розробки вказаного питання. Окрім цього, поява нових наукових підходів додатково стимулює розвиток наукової складової частини виборчого права та розширює усталені межі його розуміння.

Уперше визначення виборчого права як самостійної галузі права отримало свій розвиток у російській юридичній науці, де кількома вченими було зроблено спробу відповідного теоретичного обґрунтування. Зокрема, російські вчені Ю. Веденєєв та С. Навальний вказують, що виборче право – це окрема галузь публічного права, самостійна комплексна та специфічна галузь права, яка перебуває у прямій та субсидіарній взаємодії з іншими галузями права [14, с. 68–69]. Однак, досліджуючи місце та роль виборчого права у системі національного права, не треба занадто захоплюватися з цього приводу, а варто, насамперед, зважати на засади обґрунтованості та аргументованості запропонованих тверджень.

Галузь права, відповідно до загальноприйнятого розуміння, є найбільшим структурним елементом системи національного права, що складається з системи правових норм, які мають порівняну самостійність від інших об'єднань правових норм у системі права. Головними критеріями, за якими здійснюється розподіл права на галузі, виступають предмет та метод правового регулювання. Якщо проаналізувати предмет та метод виборчого права України, то вони, незважаючи на свою певну особливість та специфіку, все ж таки охоплюються змістовними та структурними межами предмета та метода конституційного права України, нерозривно з ними пов'язані та ними опосередковані. Тому вважати виборче право України самостійною галуззю права в умовах сьогодення дещо передчасно. Можливо, в майбутньому виборче право України і виокремитися в окрему галузь національного права, однак нині вважати його таким видається недостатньо обґрунтованим та аргументованим.

Висновки. З огляду на сучасний розвиток виборчого права України, найбільш обґрунтованою з вищенаведених чотирьох точок зору є його розуміння саме як підгалузі конституційного права. Головними аргументами на користь такого розуміння є відповідний обсяг масиву виборчого нормативно-правового матеріалу та його специфічний характер і зміст у межах галузі конституційного права України. Тому нині виборче право України варто розглядати саме як підгалузь конституційного права України.

Список використаних джерел:

1. Нестерович В.Ф. Основні підходи щодо розуміння поняття «вибори» у сучасному конституційному праві. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матер. доп., виступ. і повід. учасн. III Всеукр. круг. столу (м. Львів, 8 груд. 2017 р.) / Забзалюк Д.Є. (відп. за випуск), Яремчук В.Д. (укладач). Львів: ПП Вид-во «БОНА», 2017. С. 140–142.
2. Нестерович В.Ф. Сучасний вимір активного виборчого права. Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 груд. 2017 р.); уклад.: к.ю.н., доц. І.А. Сердюк, к.ю.н., доц. Л.М. Сердюк. Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 42–45.
3. Нестерович В.Ф. Виборче право України як складова частина науки конституційного права. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: матер. III Міжн. наук.-практ. конф., 28 травня 2018 р. / Редкол.: С.К. Бостан, Р.М. Максакова, Т.Є. Леоненко. Запоріжжя: «ЛІРА ЛТД», 2018. С. 103–105.
4. Нестерович В.Ф. Методологія викладання навчальної дисципліни «Виборче право України» у вищих навчальних закладах України. Сучасні проблеми виборчого права і методологія викладання у ВНЗ України: Тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 червня 2017 р.). Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 186–191.
5. Нестерович В.Ф. Виборче право України: Підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с.
6. Марцеляк О.В. Виборче право: сучасне розуміння і сутність. Публічне право. 2011. № 2. С. 12–18.

7. Федоренко В.Л. Категорія «виборчий процес» у конституційному праві: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 10. С. 30–40.
8. Тимошенко І.В. Вплив міжнародно-правових актів на виборчі відносини в Україні. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. № 2(7). С. 94–97.
9. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / За ред. В.Ф. Погорілка. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.
10. Белоновский В.Н. Избирательное право: общая часть: Учебно-методический комплекс. М.: ЕАОИ, 2008. 266 с.
11. Избирательное право и избирательный процесс: Учебник / С.В. Юсов, Н.Г. Мажинская. Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ, 2008. 349 с.
12. Загальна теорія права: Підручник / За ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
13. Нестерович В.Ф. Проблеми та перспективи прийняття Виборчого кодексу України. Право і суспільство. 2017. № 6. С. 24–29.
14. Веденеев Ю.А. Избирательное право: роль и место в системе права России / Ю.А. Веденеев, С.В. Навальный. Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. 2003. № 2. С. 176–188.
15. Афанасьева М.В. Выборча система: поняття та сучасне розуміння. Юридичний вісник. 2012. № 1. С. 21–31.

ОЛІЙНИК А. Ю.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного
та публічного права
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 346.1

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті досліджується історія виникнення і розвитку конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність. Аналізуються доктринальні і нормативні джерела на різних етапах розвитку названої конституційної свободи. Пропонується авторське бачення етапів виникнення і розвитку конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність в Україні. Даються висновки і рекомендації.

Ключові слова: *свобода, конституційна свобода, конституційна свобода фізичної особи на підприємницьку діяльність, виникнення і розвиток конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність, етапи виникнення і розвитку конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність.*

В статье исследуется история возникновения и развития конституционной свободы физического лица на предпринимательскую деятельность. Анализируются доктринальные и нормативные источники на разных этапах развития названной конституционной свободы. Предлагается авторское видение возник-

